

TM	Г. XXXVI	Бр. 3	Стр. 1379-1395	Ниш	јул - септембар	2012.

UDK 371.214.5 37.014.523:[371.3:821

Pregledni rad

Primljeno: 27.01.2012.

Revidirana verzija: 19.09.2012.

Sladana Zuković

Olivera Gajić

Univerzitet u Novom Sadu

Filozofski fakultet

Odsek za pedagogiju

Novi Sad

VERSKA NASTAVA I NASTAVA KNJIŽEVNOSTI U SISTEMU MEĐUPREDMETNE POVEZANOSTI*

Apstrakt

Kako se predmet Verska nastava, pored obrazovanja, bavi i vaspitanjem deteta, tj. oplemenjivanjem njegove ličnosti, formiranjem ličnih i društvenih opšteljudskih vrednosti, on se posmatra kao specifičan i kompleksan predmet, potencijalno bezgraničan po obuhvatu nastavnih sadržaja jer, pored transponovanja didaktički oblikovanih teoloških znanja, omogućava i sticanje spoznaja o univerzumu. U tom kontekstu, autorke u radu razmatraju mogućnosti povezivanja sadržaja Verske nastave sa nastavom Književnosti u cilju oduhovljavanja ličnosti dece i mladih, budući da književnost svoje izvorište često nalazi u verskim knjigama, Bibliji kao „Knjizi nad knjigama”, odnosno u biblijskom podtekstu. Stoga se u radu ističe značaj sistema međupredmetne povezanosti između Verske nastave i nastave Književnosti, te navodi nekoliko primera korelacije i integracije sadržaja ovih nastavnih predmeta u osnovnoj i srednjoj školi.

Ključne reči: verska nastava, književnost, sistem međupredmetne povezanosti, Biblija

---

sladjanaz71@gmail.com

* Rad je nastao u okviru projekta „Kvalitet obrazovnog sistema Srbije u evropskoj perspektivi“ (179010) koji u periodu od 2011-2014. godine finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

THE INTER-SUBJECT CORRELATION BETWEEN RELIGIOUS EDUCATION AND LITERATURE

Abstract

Given the fact that the primary objective of Religious Education classes is the education and upbringing of a child, creating personal and universal social human values, spiritually enhancing the child's personality, Religious Education is observed as a specific and complex subject, potentially unlimited in the scope of teaching contents. Namely, in addition to transposing the didactically shaped theological knowledge, Religion classes also enable acquiring the knowledge and understanding of the universe. In that context, the authors of this paper discuss the possibility of correlating the contents of Religion classes with the Literature classes in schools in order to spiritualize the personalities of children and the youth, particularly given the fact that literature is deeply rooted in religious books, such as the Bible as "the Book above all books", and finds its source in the biblical context and subtext. Therefore, the authors point out to the inter-subject correlation between the Religion classes and the Literature classes, providing several examples on the correlation and integration of contents within these two subjects in both elementary and secondary school.

Key words: Religion Classes, Literature Classes, Inter-Subject Correlation, The Bible

UVOD

Verska nastava je u vaspitno-obrazovni sistem Republike Srbije uvedena školske 2001/2002. godine kao fakultativni predmet sa konfesionalnim obeležjem, utemeljenim na teološko-crkvenim, antropološko-pedagoškim i istorijsko-kulturnim osnovama. Sledeće školske godine dobija status izbornog predmeta, da bi školske 2003/2004. godine, koju karakteriše zvanični početak reformisane škole u Srbiji, Verska nastava (uz predmet Građansko vaspitanje) dobila status obaveznog alternativnog izbornog predmeta. Program Verske nastave za osnovnu školu koncipiran je kroz dva vaspitno-obrazovna razdoblja (od prvog do četvrtog i od petog do osmog razreda) u okviru kojih se teži ostvarenju što bolje sadržajne i vaspitno-obrazovne usklađenosti. Tako koncipiran program dalje otvara prostor za Versku nastavu u srednjoj školi. U okviru nastavnog programa uopšteno su definisani ciljevi i zadaci Verske nastave za sve konfesije koje su dobile mogućnost da realizuju nastavu ovog predmeta u školama. Kao osnovni cilj postavlja se upoznavanje učenika sa verom i duhovnim iskustvom sopstvene, istorijski date crkve ili verske zajednice, kao i potreba otvorenog i tolerantnog dijaloga i uvažavanja drugih religijskih iskustava, naučnih saznanja, filozofskih pogleda i svih pozitivnih iskustava i dostignuća čovečanstva. Takođe se ističe cilj

izgradnje socijalnih odnosa između učenika i formiranje ekološke svesti (Службени гласник РС, 2001, бр. 7).

Osnovni zadaci Verske nastave su da učenicima pruži celoviti religijski pogled na svet i život, da sistematski upoznaju svoju veru u njenoj doktrinalnoj, liturgijskoj, socijalnoj i misionarskoj dimenziji, a sve to u duhu tolerantnog odnosa prema drugim religijama, a prihvatajući sva pozitivna iskustva ljudi bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost i versko opredeljenje. Ostvarivanje pomenutih zadataka treba da se sprovodi kako na informativno-saznajnom, tako i na doživljajnom i delatnom planu, što otvara mogućnost da se na sistematski način usmerava razvoj verskog stava. U tom smislu, u literaturi (Кубурић и Зуковић, 2010; Зуковић, 2006) se ističe da, pored pružanja teoretskog znanja o veri, sadržaji Verske nastave treba da pomognu mladim ljudima da kritički prosuđuju o vlastitom životu i svim problemima i pitanjima društva i sveta u kome žive.

Povezivanje obrazovne i vaspitne, racionalne i emocionalne dimenzije Verske nastave ima cilj da otvori vrata učenicima da bezbedno, uz jasne putokaze, budu upoznati sa pitanjima na koja njihova religija ili njihova vera ima "tradicionalno utaban put" istine (Кубурић и Дачић, 2004). Pored biblijskih tekstova u sadržaju Verske nastave prisutni su i izvanbiblijski književno-umetnički i drugi tekstovi. Zato je za celovit verski razvoj učenika bitno poznavati i stalno razvijati njihov interes za različite vrste književno-umetničkih dela jer to u velikoj meri može pomoći da učenici dublje i celovitije shvate i prepoznaju biblijsku pouku u svim njenim bitnim aspektima (Гајић и Зуковић, 2007). Ovakav pristup podrazumeva i aktivan kulturni rad, ulaženje u oblast stvaralaštva i duhovnog razvoja, što otvara prostor i za bolje razumevanje nauke, umetnosti i morala. Stoga Verska nastava u školi treba da uspostavlja veze sa ostalim ljudskim saznanjima kroz saradnju sa drugim školskim predmetima, čime omogućuje da se, u duhu religijskih pouka i tradicije, temeljne vrednosti i saznanja koja se prenose putem drugih predmeta, produbljuju, osvetljavaju i nadopunjuju.

SISTEM MEĐUPREDMETNE POVEZANOSTI - PUT KA INTEGRATIVNOJ I INTERDISCIPLINARNOJ NASTAVI

U savremenom obrazovanju sve se više teži interdisciplinarnom znanju koje se zasniva na korelacijskim i integracijskim procesima. Cilj je da se znanja horizontalno i vertikalno povežu kroz različite predmete što bi trebalo da doprinese celovitoj viziji i holističkom posmatranju problema i pojava u okruženju. Suština interdisciplinarnog pristupa leži u činjenici da učenici integrišu i funkcionalno povezuju sadržaje koje samostalno usvajaju iz različitih izvora. Sagledavanjem bilo koje pojave sa različitih aspekata uočavaju se njene vrednosne implikacije, a na taj

način se stiču, ne samo celovita znanja, već i celovito vrednosno određenje, što ujedno znači njihovo istinsko, sveobuhvatno i duboko razumevanje.

U relevantnoj literaturi često se govori o integrativnoj i interdisciplinarnoj nastavi kao o vrlo bliskim i povezanim pojmovima koji podrazumevaju proces razvijanja sposobnosti sagledavanja i razumevanja stvarnosti u celini, a ne učenje izolovanih delova gradiva iz oblasti pojedinih nauka. Integrativna i interdisciplinarna nastava se definišu kao: (1) opsežna istraživanja znanja u različitim predmetima koji se odnose na aspekte sredine u kojoj deca žive; (2) prečice kroz predmete koje povezuju različite aspekte nastave u logične celine, na holistički način koji odražava realni interaktivni svet; (3) jedinstven pogled na zajedničko u znanju koje je motivator za iznalaženje novih odnosa, stvaranje novih modela, sistema i struktura; (4) primenjena metodologija i jezik više disciplina s ciljem preispitivanja centralne teme, problema ili iskustva; (5) kombinovanje nekoliko školskih predmeta u jedan aktivan projekat po ugledu na način na koji deca savladavaju predmete u realnom svetu, sjedinjene u zajedničku aktivnost; (6) novi način mišljenja; (7) obrazovanje iznutra za transfer znanja upotrebom mentalnih modela (Lake, 1994; Finch, Frantz, Mooney & Norbert, 1997). U didaktičkoj nomenklaturi, ideja o integraciji nastave u svom razvoju javlja se pod različitim nazivima (npr. koncentracija, korelacija, skupnost, globalnost, kompleksnost), što je dobilo i praktičnu realizaciju u koncentraciji nastave, skupnoj metodi, kompleksnoj nastavi, itd. (Педагошка енциклопедија, 1989). U svom razvoju, ideja integracije ograničavala se samo ili pretežno na nastavni sadržaj, što je bilo preusko. Danas se integracija nastave tretira mnogo obuhvatnije i u ravnoteži s diferencijacijom nastave.

Metodički sistem koji počiva na bitnim odrednicama integracijskih procesa jeste *korelacijsko-integracijski metodički sistem*. Ovaj sistem uspostavlja pojam korelata/ekvivalenta koji omogućuju uspostavljanje veza i odnosa između različitih umetnosti, tj. umetničkih dela iz različitih područja (Rosandić, 1988). Takođe, ovaj sistem podrazumeva korelaciju i integraciju srodnih nastavnih sadržaja u izučavanju gradiva.

„Srodnost među tim sadržajima može biti različitih nivoa: to mogu biti nastavna područja istoga predmeta (književnost, jezik i kultura izražavanja); nastavna područja ovoga predmeta i likovna, muzička, scenska i filmska umetnost; nastavna područja ovoga predmeta i srodni društveni predmeti” (Илић, 1998, str. 99).

Korelacija upućuje na uzajamnu povezanost, saodnos srodnih ili različitih sadržaja, tj. njihovih elemenata. Ona se temelji u metodičkoj teoriji i praksi na paralelizmu i funkcionalnom povezivanju pojedinih naučnih i umetničkih sadržaja dveju ili više disciplina (na recepcijskom i tematsko-problemskom nivou, odnosno na tematskom i strukturalnom

nivou) te oblikovanju jedinstvenog, celovitog pogleda na svet. Integracija sjedinjuje i čvrsto povezuje sadržaje, odnosno delove sadržaja u logičku, organsku celinu – jedinstvenu strukturu (Diklić, 1978).

Primena korelacijsko-integracijskog sistema nastave traži veliku inventivnost u obradi međusobno srodnih sadržaja iz različitih umetnosti (i nauka), koja se mora timski planirati, kao i višestruku stručnost nastavnika (Илић, 1998). Interdisciplinarna nastava zahteva od nastavnika da istražuje, sakuplja i povezuje informacije iz različitih izvora. Način realizacije ovakve vrste nastave zavisi od stručnosti i kreativnosti nastavnika. Nastavnik treba da osposobi učenike da prepoznaju povezanost između činjenica koje uče na časovima različitih predmeta i na taj način da usvajaju znanja koja će moći da primenjuju u realnom kontekstu.

Pojedini autori (Ascbacher, 1991; Polić, 2005) stavljaju naglasak na saradnju nastavnika i ključ uspeha interdisciplinarnе nastave vide u tome. Interdisciplinarna nastava zahteva visok stepen saradnje između kompetentnih i ka stvaralaštvu orijentisanih nastavnika. Prvi korak je da se nastavnici povežu, sastanu i organizuju prema vlastitim kompetencijama i stvaralačkim potrebama. Svaki nastavnik treba da dobije programe drugih nastavnika i da u njima pronade iste ili slične sadržaje koje obrađuje i u sklopu svog programa. Neophodno je da nastavnici dobro isplaniraju i organizuju svoje vreme. Zajedničko planiranje vremena je potrebno kako bi se omogućilo nastavnicima da odaberu teme, istraže izvore, diskutuju o oblicima i sredstvima učenja, kao i da koordiniraju nastavne planove. Ne može se tačno reći koji je broj nastavnika optimalan za realizaciju navedenog metodičkog sistema, ali autori (Drake, 1991; Polić, 2005) se slažu da bi bilo optimalno da što više nastavnika različitih predmeta bude uključeno. Pomenuti nivo inventivnosti i kooperativnosti posebno je značajan za efikasnu realizaciju Verske nastave kao predmeta čiji sadržaji pružaju dobru osnovu za sagledavanje mogućnosti primene korelacijsko-integracijskog metodičkog sistema u nastavnom procesu.

ZNAČAJ PRIMENE NAČELA KORELACIJE U REALIZACIJI VERSKE NASTAVE

Vodeći računa o mestu verskog vaspitanja i obrazovanja u školi, poštujući specifičnosti Verske nastave, kao i kriterijume „hijerarhijske“ religijskih sadržaja izloženih u nastavnim celinama, program Verske nastave koncipiran je na principima „otvorenog kurikuluma“ koji pruža prostor slobodnom i stvaralačkom radu i učenika i veroučitelja. Plan i program Verske nastave realizuje se tako što su sadržaji nastave raspoređeni po linearno-koncentričnom principu:

„To znači da se u svakom razredu odabiraju određeni ranije uvedeni sadržaji, a zatim se u okviru svake od tema, koje će se tokom date godine školovanja nizati u sukcesivnom sledu, vrši aktivizacija prethodno stečenih znanja i formiranih umenja” (Мидић, 2003, str. 7).

Efikasna realizacija ovako koncipiranog programa Verske nastave podrazumeva kvalitetnu pripremu za nastavni čas (Кончаревић, 2005) i zahteva primenu didaktičko-metodičkog pluralizma kako bi se kod učenika aktivirale sve njihove psihičke i duhovne predispozicije (Биговић, 2000). U tom smislu, u literaturi (Сандо, 2005) se ističe značaj nadahnutosti veroučitelja za nove ideje i kreativnost u nastavi, kao i sposobnost da celokupan rad prilagodi znanjima, sposobnostima i interesovanjima učenika. Takav rad pretpostavlja prethodno pedagoško obrazovanje veroučitelja, ali i kontinuirano stručno usavršavanje i praćenje pedagoške i metodičke literature.

Pored svega navedenog, a u cilju ostvarivanja koncepta Verske nastave koji će biti školsko-pedagoški i društveno prilagodljiv, kao i didaktičko-metodički funkcionalan, posebno treba istaći značaj i *neophodnost primene načela korelacije* u nastavnom procesu. Ovo načelo podrazumeva pre svega unutrašnju korelaciju, tj. sklad sadržaja Verske nastave koji su uobličeni doktrinalnim, moralnim, biblijskim, liturgijskim i iskustvenim činjenicama. Naime, skladna povezanost pomenutih sadržaja Verske nastave omogućava njihov adekvatan vaspitno-obrazovni uticaj u konkretnom verskom iskustvu i vaspitanju učenika. To znači da načelo korelacije teži ostvarenju plodnih veza između opšteljudskog iskustva i konkretnog življenja i svedočenja vere.

S druge strane, realizacija nastave Verske nastave zahteva što plodniju i međupredmetnu korelaciju s ciljevima i sadržajima drugih nastavnih predmeta poštujući i načelo celovitog razvoja učenika, a u skladu sa interkulturalnim pristupom religijskom vaspitanju i obrazovanju. S obzirom na to da je religijska kultura jedan od temeljnih stubova kulture i obrazovanja uopšte, poznavanje religije i njenih vrednosti izuzetno olakšava razumevanje istorije, filozofije, književnosti, slikarstva, vajarstva, arhitekture, muzike, opere, baleta, pozorišta, filma, ekologije, itd. (Гајић и Зуковић, 2007). Otuda je veroučitelj suočen sa neophodnošću stalnog inoviranja vlastitih spoznaja kako iz oblasti teologije, tako i iz onih nastavnih predmeta sa kojima će nastojati da ostvari korelaciju. Pri tome, veroučitelj mora imati u vidu činjenicu da učenici mogu imati teškoća u razumevanju sadržaja veronauke zbog nedovoljnih ili neodgovarajućih predznanja, različitih afiniteta i mogućnosti. Da bi deci približili lepotu vere, neophodno je poznavanje stupnja njihovog psihofizičkog i duhovnog razvoja. Zato, naročito u prvoj godini učenja Verske nastave, nastavnik treba da vodi računa o tome da „unapred adaptira svoj iskaz u skladu sa učeničkim mogućnostima recepcije, kako bi im maksimalno približio pojmovno-terminološku bazu svog predmeta” (Кончаревић 2005, str. 53).

Kada je reč o značaju korelacije nastavnih sadržaja različitih nastavnih predmeta sa nastavnim sadržajem Verske nastave, u literaturi (Гајић и Зуковић, 2007; Ивановић, 1998) je prisutan stav da smisao pomenute korelacije ne treba svoditi samo na činjenicu da postoje srodni nastavni predmeti i srodni nastavni sadržaji, već da je potrebno težiti vremenskoj usklađenosti obrade onih nastavnih sadržaja koji se po sličnosti podudaraju. Ovakvu vrstu korelacije izuzetno je važno ostvariti sa nastavom Književnosti, gde se izučavaju književna dela sa religijskom tematikom, posebno kada je reč o Bibliji kao književnom delu. Pored nastave Književnosti, sadržaje Verske nastave moguće je povezati i sa drugim nastavnim predmetima: Muzičkom kulturom, Likovnom kulturom, Istorijom, itd. Mi ćemo se, međutim, u nastavku rada fokusirati upravo na relacije između Verske nastave i nastave Književnosti, dotičući pri tom, naravno, i ostale nastavne predmete.

MOGUĆNOSTI KORELACIJE I INTEGRACIJE SADRŽAJA VERSKE NASTAVE I NASTAVE KNJIŽEVNOSTI

Princip interdisciplinarnosti, korelacije i integracije traži u didaktici svoje ekvivalente. Predmetna odvojenost zastupljena u tradicionalnom sistemu se napušta, i novi vaspitno-obrazovni model uspostavlja se upravo na sistemu međupredmetne povezanosti. Ovo načelo zahteva jedan sasvim novi oblik organizacije: povezane programske celine i nastavne predmete, njihove sadržaje, metodologije, ciljeve i zadatke u jedinstvenu strukturu.

Neki autori (Rosandić, 1988) posebno ističu *tematski tip* međupredmetnih veza koji omogućuje proučavanje iste teme sa različitih gledišta, uspostavljanje kontinuiteta, čvršću sistematizaciju znanja, povezivanje ranije usvojenih spoznaja s novim spoznajama. Takođe se ističe da se u ovom tipu veza pojavljuju teme koje su zajedničke većem broju srodnih predmeta. Te teme se mogu pojavljivati u isto vreme, tj. u istom razredu, a mogu se pojavljivati i u različito vreme, tj. u različitim razredima. Svaka tema obuhvata određeni sadržaj i određeni opseg informacija, pa je strukturisanje teme uslovljeno prirodom nastavnog predmeta, njegovih ciljeva i kognitivnim mogućnostima učenika. U svakom predmetu postoje sadržajni elementi (pojmovi, činjenice...) koji služe kao osnova za međupredmetno povezivanje. Sa druge strane postoje i karakteristike koje ističu osobenost predmeta i njegove metodičke utemeljenosti.

Da bi se uspešno ostvarila ovakva međupredmetna nastava, potrebno je uspešno utvrditi zajedničke sadržajno-informacijske i metodičke elemente. Tako je, na primer, moguće početi od činjenice da razvijanje sposobnosti stvaralačkog izražavanja u okviru nastave Književnosti, predstavlja veoma važan aspekt i kvalitet Verske nastave jer je

stvaralačko izražavanje povezano sa celinom verskog sazrevanja učenika. Takođe, činjenica da je glavni izvor sadržaja Verske nastave Biblija ili Sveto pismo usmerava pažnju na mogućnost negovanja različitih vrsta usmenog i pisanog simboličkog izražavanja u radu i komunikaciji sa biblijskim tekstovima, te razvijanju ličnog senzibiliteta učenika za ponuđene sadržaje, kao i razvijanje moralnih i socijalnih stavova (Илић, 2006; Schuitema, Dam & Veugelers, 2008).

Polazeći od navedenih postavki u daljem tekstu će, na osnovu izdvojenih primera korelacije, biti markirani elementi integrisanosti i interdisciplinarnosti koji bi mogli biti u funkciji osvetljavanja, produbljivanja i nadopunavanja temeljnih vrednosti i saznanja koja se usvajaju putem Verske nastave i nastave Književnosti.

Korelaciju između pomenutih nastavnih predmeta moguće je ostvariti kroz analizu književnih dela koja pripadaju i umetničkoj i narodnoj književnosti. Posebno velike mogućnosti u tom pogledu pružaju žanrovi *narodne književnosti* - bajke, basne i epsko pesništvo. Tako, na primer, u *bajkama* uvek pobeđuje dobro nad zlom, pravda nad nepravdom, istina nad laži, kažnjava se neverstvo i zločin, a nagrađuje iskrenost i poštenje kao vrline kojima poučava Verska nastava.

S druge strane, *basna* kao nastavno štivo, književnoumetničkog karaktera, nudi brojne i raznovrsne mogućnosti za integrativnu nastavnu obradu i međupredmetnu povezanost u mlađim razredima osnovne škole. Ona to čini svojom kratkoćom i krajnjom sažetošću svoga teksta, usmerenog na iskazivanje neke poučne, didaktičke misli, u alegorijskom obliku. Svaka basna je mala drama. I u njenoj kompoziciji lako se uočavaju elementi dramske radnje kao književnoumetničke forme: ekspozicija, zaplet, kulminacija, obrt, rasplet. Basne uvek govore, kako o pozitivnim kvalitetima, tako i negativnim ljudskim osobinama. Svojom sažetošću i lakoćom shvatanja njihovoga smisla, u njima su ljudske osobine transparentnije date nego u bilo kome drugom žanru.

Ona je, po svojim vaspitno-obrazovnim implikacijama, zahvaljujući upravo njenim žanrovskim i strukturnim karakteristikama, veoma pogodna za prva sučeljavanja učenika sa književnoumetničkim tekstom i njegovom interpretacijom. Iako je pouka (naravoučenije) u basni njen centralni deo – njen smisao, pored etičkog problema do izražaja uvek dolaze i estetski i umetnički elementi. Oni se međusobno prepliću, upućuju jedni na druge, čine tekst koherentnim, naglašavajući na taj način didaktičnost basne. Takvom svojom strukturom basna je usmerena na pouku o lepom i valjanosti ljudskog ponašanja, o estetici i moralu (Маљковић, 2007).

Нјиховом наставном обрадом могуће је реализовати на пример, следеће васпитне задатке, који су тесно повезани са циљевима Верске наставе: развијање смисла за уочавање, разумевање, процењивање и стварање лепог у човековом окружењу; неговање смисла за естетске и етичке вредности; неговање истрајности и упорности;

формирање критичког става према туђим хвалоспевима; развој солидарности и узајамног помагања; неговање позитивних особина личности – толеранције, племенитости и хуманости; подстицање критичког односа према својим поступцима и понашању; уочавање и поштовање туђих слабости и недостатака, неговање оптимизма и вере у властите снаге и могућности; неговање осећања захвалности за добро дело и добročинство и потребе да се добро добрим врати; неговање хуманих осећања према свима који се боре за правду и др.

У *епском песништву* не цене се само јуначки подвизи већ и лепо опхођење, мудрост, поштење, правичност, солидарност са угроженим, сажаљење над slabим и нејаким (Илић, 2006). Pomenuti autor na primeru epske, етички изузетно снажне, песме „*Marko Kraljević i beg Kostadin*“, која се обрађује у основној школи, показује пример корелације која се може успоставити са садржајима Verske nastave у току разговора о прослављању крсне slave, svecu који је заштитник дома и породице, обреда у кући и цркви и сл.

Tokom obrade pesme insistira se na njenoj temi, a dijalog omogućuje čitanje teksta sa podeljenim ulogama. Nakon čitanja, učenici će uočiti da se Marko Kraljević i beg Kostadin u dijalogu spore zbog različitog odnosa prema proslavljanju krsnoga imena ili slave. Jasno je da je sa učenicima lakše tumačiti pojam krsnog imena ili slave ako oni već imaju znanja o tome šta zahteva vera i čestitost ljudskog ponašanja od onoga koji slavi svoje krsno ime, a takva znanja se mogu steći kroz sadržaje Verske nastave.

Književna dela koja pripadaju *umetničkoj književnosti*, takode mogu snažno potpomoći tumačenje sadržaja Verske nastave. Navešćemo primer obrade *lirske pesme* Vaska Pope „*Kalenić*“ koja se obrađuje u IV razredu gimnazije. Ova pesma pripada modernoj lirici i ima osobenu strukturu, prirodu i obeležja modernih lirskih tekstova. Ona nije lako pristupačna, ponekad zatvorena u sebe, često nedovoljno komunikativna, govori enigmatično, te zbog toga traži napor da se savlada i uživa u njoj. Specifičnost njenih elemenata leži u njihovoj polivalentnosti, a pojavnosti pesničke strukture (reč, stih, strofa...) pružaju mogućnost međusobnog povezivanja. Pored dinamične strukture, dimenzije lirske pesme određuju i njeni konteksti: literarni, umetnički i kulturni, a koji se uspostavljaju zaslugom njihovih elemenata (Гајић, 2004).

Korelaciju je moguće ostvariti sa sadržajem Verske nastave (negovanje rodoljubivih osećanja, plemenitosti, ljubavi, podsticanje interesovanja za upoznavanje prošlosti svog zavičaja i svoje domovine), ali i sa nastavom Istorije (Srbija u doba Nemanjića, srednjovekovni manastiri, manastir Kalenić), slikarstvom (freska Arhandel Gavriilo, Pečka patrijaršija, 1340), duhovnom muzikom toga vremena, i др.

Kroz tumačenje lirske pesme (analizu jezičko-smisaone strukture i kompozicije, jezičko-ritmičke i osnovne misaono-emosivne tonove, i др.)

dolazi se do sadržine – motiva, ideja, poruka pesme; zadivljenosti pred ugodom umetničkog dela, odnosno prema istorijskoj i kulturnoj tradiciji srpskog naroda, moralnih vrednosti, humanističkih poruka o odbrani ličnosti, odbrani ljudskog dostojanstva, čovečnosti, o odbrani života uopšte (Гајић, 2004).

Već je rečeno da je mnoga književna dela i nemoguće valjano tumačiti bez neophodnog kvantuma znanja iz *Biblije*, osnovne knjige o veri i čestitom ponašanju. Drugim rečima, u svakom valjanom književnom tekstu krije se neki podtekst „Knjige nad knjigama“, manje ili više uočljiv, biblijski podtekst:

„To znači da je njihovo stvaranje podstaknuto Biblijom i da se njeni smislovi naslućuju ispod novog književnog teksta, da je neki njen tekst našao odraza u novom tekstu” (Илић, 2006, str. 383).

U to nas najbolje uveravaju dela Dostojevskog, Tolstoja, Kafke, Crnjanskog, Andrića, Danila Kiša i dr. Naime, njihovo tumačenje teško je ostvarivo bez dovođenja u vezu sa Biblijom i njenim podtekstom koji se u tumačenom delu krije, pri čemu se neizostavno deluje na duhovni rast učenika, na formiranje etički čestitog mladog čoveka (Гајић и Зуковић, 2007; Schuitema et al., 2008), na šta je i usmerena Verska nastava.

Biblija se u celokupnoj nastavi predmeta Srpski jezik i književnost obrađuje samo u I razredu srednje škole. U okviru kratkog pregleda književnosti starog veka, izuzevši Ep o Gilgamešu, Antigonu i Ilijadu (tragična krivica, tragični junaci, tragično ishodište i katarza), Biblija reprezentuje staru hebrejsku književnost; korelativni momenat najizrazitiji je u nastavnoj temi koja se bavi Bogom kao Svetom Trojicom: Otac, Sin i Sveti Duh; Bog kao biće zajednice (Bog Avrama, Isaka, Jakova) - Bog kao ličnost.

U nastavnom programu i čitanci za I razred srednje škole (Николић и Милић, 1993) iz Starog i Novog zaveta su zastupljeni: Legenda o potopu – Beseda na Gori – Stradanje i vaskrsenje Hristovo (jevandjelje po Mateju). Ovim temama se i završavaju biblijski motivi koji nisu uvek obrađeni u obimu koji bi značaj tema zahtevao. Za realizaciju navedenih nastavnih jedinica korelacijsko-integracijski metodički sistem je najpogodniji. Najpre treba sagledati vezu između Novog i Starog zaveta. Potrebno je istaći da je Novi zavet povezan sa Starim tako, što su proroci u Starom zavetu (Isaija, Jeremija i dr.) nagovestili dolazak Mesije, spasitelja sveta, koji će biti Isus, kao i utvrđivanje Novog saveza Boga sa izraelskim narodom. Isus je po Bibliji, potomak iz Davidove loze i sin Božiji (Петровачки, 2002).

Biblija nudi četiri izveštaja o Isusovom životu. Četiri osobe (po Bibliji nadahnuta Jehovinim duhom): Matej, Marko, Luka i Jovan (Isusovi sledbenici, apostoli) napisali su nezavisne životopise, pružajući na taj način četvorostruko svedočanstvo da je Isus bio Mesija. Oni su

prikazali pojedinosti iz njegovog života, službe, stradanja, smrti i uskrснуća. Ovi izveštaji nazvani su jevanđelja, a reč „jevanđelje“ znači dobra vest ili blaga vest. Smatra se da je „blagu vest“ prvi zapisao Matej; osim toga, sadržaj njegovog jevanđelja ima najbolju stilizaciju sadržaja i najvišu literarnu vrednost. Matej svoje jevanđelje započinje Isusovim rodoslovom, nakon čega slede izveštaji o njegovom čudesnom začecu, rođenju u Vitlejemu, Herodovom gnevnom ubijanju svih dečaka mlađih od dve godine života u Vitlejemu, kao i begu Josifa i Marije sa malim Isusom u Egipat. Matejev izveštaj zatim, nakon vremenskog skoka od tri-desetak godina, prikazuje Jovana Krstitelja koji krštava pokajničke Jevreje u reci Jordan. Iz Galileje dolazi Isus i Jovan ga takođe krsti i prepoznaje, a na Isusa se spušta Božiji duh (u vodu golubice) i glas sa nebesa kaže da je to sin Božiji. Isus putuje po Galileji propovedajući novo učenje, lečeći bolesne i nemoćne, a mnoštvo ljudi počinje da ga sledi. I sada se dolazi do najupečatljivije scene u jevanđelju, do Isusove Besede na Gori, koja je predmet tumačenja na časovima književnosti (Петровачки, 2002). Ovaj odlomak o Isusu na Gori korespondira u Starom zavetu sa petom knjigom Mojsijevom (peta glava), u kojoj su deset Božijih zapovesti, a koje je Jehova posredstvom Mojsija dao ljudima. Kao motivacija, saglasno zahtevima korelacijsko-integracijskog metodičkog sistema, može poslužiti insert iz američkog filma o Isusu „Kralj kraljeva“ režisera Nikolasa Reja koji se odnosi na ovu propoved (desetak minuta). Filmska verzija rađena je u potpunosti po Matejevom jevanđelju. U istu svrhu može poslužiti i Direrova ilustracija Besede na Gori.

Isus svoju propoved počinje opisujući ko je zaista srećan (blažen). To je poznato mesto o devet „sreća“ ili blaženstava. Srećni su oni ljudi koji su svesni svoje duhovne potrebe, oni koji tuguju, koji su blage naravi, oni koji gladuju i žeđaju za pravednošću, milosrdni, čisti u srcu, miroljubivi, oni koji su progonjeni radi pravednosti, i oni koje kude i protiv kojih se lažno govori. Istinska sreća je uvidanje duhovnih potreba koje donose osećaj zadovoljstva i životne ispunjenosti. Nakon ukazivanja na Božiju zapovest „ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga“ (3. Mojsijeva 19:18), učenicima treba objasniti ono što Isus govori o tome kako postupati sa ljudima koji nanose uvrede: „a ja vam kažem da se ne branite od zla, nego ako te ko udari po desnome obrazu, obrni mu i drugi“ (Marej 5:39). Na mržnju ne treba odgovarati mržnjom. Neprijatelja treba poraziti onim što je njemu daleko – ljubavlju, tolerancijom.

U nastavku besede, učenici će sagledati da Isus govori o zamci pridavanja prekomerne važnosti materijalnim dobrima i posedima. Takva dobra propadaju, stoga treba stvarati duhovna bogatstva. Dalje, Isus pokazuje kakvim putem treba čovek da ide u životu. Posebno treba insistirati da učenici zapamte Isusov savet koji se naziva i zlatnim pravilom ponašanja svakog čoveka: „Sve, dakle, što hoćete da čine vama ljudi, činite i vi njima“ (Marej 7:12). Razgovor o čuvenoj besedi ovde

može biti okončan, a poslednje poruke treba da glase: „Ne sudite da vam se ne sudi; jer kakovijem sudom sudite, onakovijem će vam se suditi; i kakovom mjerom mjerite, onakovom će vam se mjeriti...“ (Marej 7:2) „Ištite i daće vam se; tražite i naći ćete; kucajte i otvoriće vam se“ (Marej 7:7). I pročitaćemo ponovo: „Sve, dakle, što hoćete da čine vama ljudi, činite i vi njima“ – očekujući eho ovih reči u svesti učenika za duže vreme (Петровачки, 2002).

ZAKLJUČAK

Verska nastava predstavlja specifičan i kompleksan predmet za koji se može reći da je potencijalno bezgraničan po obuhvatu nastavnih sadržaja. Naime, pored transponovanja didaktički oblikovanih teoloških znanja ovaj predmet omogućava i sticanje spoznaja o univerzumu čije su zakonitosti, u užem smislu, predmet proučavanja drugih disciplina. Pomenuta predmetna specifičnost i kompleksnost implicira potrebu ostvarivanja Verske nastave u korelaciji sa različitim predmetima, pri čemu posebno treba istaći evidentnost veoma uske povezanosti sa nastavom Književnosti.

S druge strane, istina je da književnost kao jedna vrsta umetnosti ima svoje specifične lepote, ali je sigurno da svoj puni sjaj doživljava u svojevršnom sinkretizmu sa slikom, muzikom, pozorištem, filmom, sadržajima drugih umetnosti i nauka. Rezultati istraživanja koje je bilo usmereno na sagledavanje značaja korelacije nastave Književnosti sa drugim vrstama umetnosti i nauka (Јанчић, 2007), pokazala su da ovakav pristup omogućava da nastava Književnosti bude smeštena u centar novog modela vaspitno-obrazovnog procesa utemeljenog na povezivanju srodnih nastavnih sadržaja sa zajedničkim ciljem - da se gradivo sagledava iz perspektive različitih nastavnih područja, predmeta i vaspitno-obrazovnih oblasti.

Sve napred navedeno upućuje na konstataciju da se korelacijsko-integracijskim pristupom određenoj temi, pravilnim odabirom zadataka i načina rada, mogu razbiti rutinske i ustaljene forme u nastavi. To je drugačiji, kreativniji i otvoreniji pristup nastavi na čijoj primeni treba što češće insistirati, jer dovodi do izuzetnih rezultata. Moramo ponuditi drugačije načine i pristupe obradi nastavnih sadržaja, jer znanja koja se na taj način usvajaju postaju korisnija i adekvatnija za primenu u praktičnom životu i ne predstavljaju samo puko naslagane činjenice. Takođe, uz upotrebu savremenih tehnologija koje u današnje vreme predstavljaju nužnost, obrazovanje dobija jednu drugačiju dimenziju. Postaje savremenije, inovativnije, odiše novim duhom i snagom koju je neophodno razvijati i u nju ulagati. Ta snaga doprinosi boljim efektima i ishodima, kvalitetnijim znanjima i značajnijim rezultatima koji su neophodni učenicima u društvu znanja i obrazovanja (Гајић, Андевски и Лунгулов, 2009).

Međutim, integracija sadržaja ne isključuje diferencijaciju. U tom smislu, veliki broj autora (Brophy and Alleman, 1991; Вилотијевић и Вилотијевић, 2005; Polić, 2005; Шефер, 2005) zastupa stav da korelacijsko-integracijski pristup nije jedini moguć, niti optimalan za sve nastavne situacije, te da je neophodno da postoji i diferencijacija nastavnih sadržaja po predmetima. Znanja u nauci su podjeljena po disciplinama i imaju svoju logičku strukturu koju učenici treba da shvate izučavajući nastavne predmete koji su odraz jedne discipline. Cilj disciplinarnog pristupa nije samo sticanje znanja iz jedne oblasti, već je suština u razvijanju logičkog i apstraktnog mišljenja ulaženjem u logiku predmeta i sadržaja svrstanih u jednu disciplinu, kao i usvajanje specifičnog jezika date discipline (Шефер, 2005). Smatra se da nastava treba da zadrži predmetnu diferenciranost, ali uz povećano povezivanje među predmetima onih sadržaja koji se prirodno mogu sjediniti. Integracijom sadržaja mogu se prevazići slabosti predmetnog sistema, ali to ne znači da je potrebno ukidati diferencijaciju sadržaja po nastavnim predmetima. Diferencijacija i integracija su dve strane jednog dijalektičkog procesa, procesa sticanja znanja. Logično je da se integracija kreće od unutarpredmetne ka međupredmetnoj.

Pored različitih mogućnosti za ostvarivanjem interdisciplinarnog pristupa, postoje i pojedina ograničenja ili teškoće u njegovoj primeni. Teškoće su najčešće vezane za problem sa nastavničkim kadrom i za nedostatak vremena (Brandt, 1991). U obrazovnom sistemu u Srbiji nastavnici se obrazuju da predaju jedan nastavni predmet (eventualno dva u sistemu dvopredmetnih studija) i veoma često nemaju neka šira znanja iz srodnih predmeta. To podrazumeva uključivanje većeg broja nastavnika u interdisciplinarnu nastavu. Takođe, nastavnici nisu obučeni da predaju na ovaj način i teško uspevaju da se uklope u ovakav režim rada. Ukoliko i žele da sarađuju sa kolegama i da primene korelacijsko-integracijski metodički sistem, veliki problem im stvara organizacija nastave u školi. Međutim, sve se to može uspešno prevazići ukoliko su nastavnici kompetentni i spremni da posvete vreme zajedničkom planiranju u pravcu povezivanja i integracije nastavnih sadržaja.

LITERATURA

- Ascbacher, P. (1991). Humanitas: a thematic curriculum. *Education Leadership*, 49(2), 16-19.
- Библија, Стари и Нови завет са објашњењима (1990). (прев. Љ. Бакотић). Нови Сад: Добра вест.
- Биговић, Р. (2000). *Црква и друштво*. Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ.
- Brandt, R. (1991). On interdisciplinary curriculum: a conversation with Heidi Hayes Jacobs. *Educational Leadership*, 49(2), 24-26.
- Brophy, J. & Alleman, J. (1991). A caveat: curriculum integration isn't always a good idea. *Education Leadership*, 49(2), 66-67.
- Вилотијевић, М. и Вилотијевић, Н. (2008). *Интегративна настава*. http://www.edusoft.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/INTEGRATIVNA_NASTAVA_za_CD_.pdf (15.08.2009.).
- Гајић, О. (2004). *Проблемска настава књижевности у теорији и пракси*. Резултати експерименталних истраживања. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за педагогију.
- Гајић, О. и Зуковић, С. (2007). Садржаји веронауке и књижевности у корелацијско-интеграцијском методичком систему. *Зборник Одсека за педагогију*. Нови Сад, Филозофски факултет, 20/21, 162-179.
- Гајић, О., Андевски, М. и Лунгулов, Б. (2009). Примена савремених технологија у корелацијско-интеграцијском методичком систему. У *Технологија, информатика и образовање за друштво учења и знања* (стр. 82-93.). Нови Сад: ЦНТИ.
- Diklić, Z. (1978). *Književni lik u nastavi*. Metodičke osnove za interpretaciju književnog lika. Zagreb: Školska Knjiga.
- Drake, S. (1991). How our team dissolved the boundaries. *Education Leadership*, 49(2), 20-22.
- Зуковић, С. (2006). Верска настава као део реформисаног васпитно-образовног система. У: Е. Каменов (Прир.) *Развој система васпитања и образовања у условима транзиције*, (стр. 212-225). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Илић, П. (2006). *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси* (методика наставе). Четврто допуњено издање. Нови Сад: Змај.
- Илић, П. (1998). *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси* (методика наставе). Друго допуњено издање. Нови Сад: Змај.
- Ивановић, С. (1998). Савремено образовање и религија. *Теме*, 1-2, 129-139.
- Јанчић, И. (2007). *Мogućности развоја стваралачких способности ученика у корелацијско-интеграцијском методичком систему* (Специјалистички рад). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Кончаревић, К. (2005). Припремање наставника за наставу православног катихизиса и планирање наставног процеса. У Р. Поповић и С. Дабић (Прир.) *Православни катихизис у основним и средњим школама* (стр. 51-64). Београд: Митрополија београдско-карловачка.
- Кубурић, З., Дачић, С. (2004). *Методика верске наставе*. Нови Сад: ЦЕИР. Београд: Чигоја штампа.
- Кубурић, З., Зуковић, С. (2010). *Верска настава у школи*. Нови Сад: ЦЕИР, Савез педагошких друштава Војводине.
- Lake, K. (1994). Integrated curriculum. *School improvement research series*. Portland: Northwest Regional Educational Laboratory. Retrieved from <http://www.nwrel.org/archive/sirs/8/c016.html> (16.08.2009.)

- Маљковић, М. (2007). *Басна лектира мудрости. Креативни поступци у методичкој интерпретацији басне*. Нови Сад: Змај.
- Мидић, И. (2003). *Православни катихизис*, Приручник за наставнике основних и средњих школа. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
- Николић, Љ., Милић, Б. (1993). *Читанка са књижевнотеоријским појмовима* за први разред средње школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Педагошка енциклопедија*. (1989). (редак. Н. Поткоњак и П. Шимлеша). 1. књ. Београд ет. ал, ЗЗУИНС (етц.)
- Петровачки, Љ. (2002). Беседа на Гори, Методички приступ одломку из Матејевог јеванђеља. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXX: 5-12.
- Polić, M. (2005). Integralna nastava kao odgovor na suvremene obrazovne potrebe. *Metodički ogledi*, 12(2), 61-72.
- Rosandić, D. (1988). *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Сандо, Д. (2005). Вероучитељ у савременој настави. У Р. Поповић и Ц. Дабић (Прир.) *Православни катихизис у основним и средњим школама*, (стр. 69-78). Београд: Митрополија београдско-карловачка.
- Schuitema, J., Dam, T. G. & Veugelers, W. (2008). Teaching strategies for moral education: a review. *Journal of Curriculum Studies*, 40(1), 69-89.
- Службени гласник РС – Просветни гласник* (2001). br. 7.
- Finch, C.R, Frantz, N.R., Mooney, M., & Norbert, N.O. (1997). *Designing the thematic curriculum: an all approach*. Berkeley, CA: National Center for Research in Vocational Education.
- Шефер, Ј. (2005). *Креативне активности у тематској настави*. Београд: Институт за педагошка истраживања.

Sladana Zuković, Olivera Gajić, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Department of Pedagogy, Novi Sad

THE INTER-SUBJECT CORRELATION BETWEEN RELIGIOUS EDUCATION AND LITERATURE

Summary

Religious Education is a specific and complex subject, potentially limitless in teaching contents. Apart from transposing didactically shaped theological knowledge, Religion classes also enable gaining knowledge and understanding of the universe, whose laws are more narrowly studied in some other disciplines. In addition, this approach implies active cultural work and entering the area of creativity and spiritual growth, which creates space for a better understanding of science, art and moral. In that context, the authors of this paper discuss the possibility of correlating the contents of Religion classes with the Literary art classes in schools in order to spiritualize the personalities of children and the youth, particularly given the fact that literature is deeply rooted in religious books, such as the Bible as “the Book above all books”, and often finds its source in the biblical context and subtext. Therefore, the authors point out to the inter-subject correlation between Religion classes and Literature classes, providing several examples on the correlation and integration of contents within these two subjects in both elementary and secondary school.

The correlation between Religious Education and Literature classes may be exercised by analyzing literary works falling into the category of both art and folk literature. The genres of folk literature, such as: fairy tales, fables and epic poetry, offer great correlation opportunities. By teaching these forms of literature, it is possible to achieve the following educational tasks which are closely related to the goals of Religious Education: to develop perception, understanding, creativity and evaluation of artistic works in human environment; to foster the development of esthetic and ethical values as well as moral principles; to cherish perseverance and persistence; to develop a critical attitude towards others' praise; to promote solidarity and mutual assistance; to cultivate other positive human qualities: tolerance, generosity and humanity; to encouraging self-criticism in terms of one's own behaviour and actions; to recognize and respect others' constraints, weaknesses and imperfections; to spread optimism and belief in one's own strengths and capacities; to cherish the sense of gratitude for another's good deeds and kindness, and to raise awareness that one good turn deserves another; to foster humane feelings towards those striving for justice, etc. Further on, the authors illustrate the correlation between the contents of these two subjects by looking at an example of a powerful ethically-charged epic poem 'Marko Kraljević and Bey Kostadin' which is taught in primary school. The correlation between the artistic and religious contents may be established when talking about the celebrations on a Patron Saint's Day, personified in a patron saint who is the guardian of the home and the family, religious rituals at home and at church, etc.

The artistic literary works can also strongly contribute to the interpretation of Religious Education contents. In the paper, the authors provide an example of Vasko Popa's lyric poem 'Kalenić', which is taught in the 4th grade of secondary (high) school. The poem belongs to modern lyric poetry and has a particular structure, nature and features of modern lyrical texts. A correlation between the literary contents and Religion classes may be accomplished by fostering patriotic feelings, kindness, and love, as well as by encouraging interest in learning more about the tradition and history of one's birthplace and homeland. A similar correlation may be established within History, Arts and Music classes by exploring the historical developments, the painting and spiritual music of specific times.

As already noted, many literary works are impossible to understand without the essential knowledge of the Bible, as the primary source of religious belief and virtuous behaviour. In other words, every single piece of good literature reveals a more or less conspicuous biblical reference or subtext from 'the Book of all books'. However, within the entire scope of the subject Serbian Language and Literature, the Bible is taught only in the first grade of high school. The First-grade Curriculum and the Reader used in Serbian Language and Literature classes comprise the following contents from the Old and the new Testaments: The Legend of the Flood; The Sermon on the Mountain; The Passion and Resurrection of Christ (the Gospel of Matthew). These biblical stories are a finite illustration of biblical motifs which deserve much more latitude given the significance of the topics under discussion. The most appropriate teaching method for these teaching units should include the correlation and integration approach.

Considering all the above, we may note that the traditional teaching methods and routines may be significantly augmented by introducing the correlation-integration approach to a specific topic, selecting the appropriate task and applying relevant teaching techniques. It implies a substantially different, more creative and more open-minded integrated approach to teaching, which should be employed much more as it brings extraordinary results.

